

OSZK

95.641

22.

ATTILA VÁROSA

IRTA

BLASKOVICH JÁNOS



BUDAPEST,

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

1923.

Minden jog fenntartva.

ATTILA VÁROSA

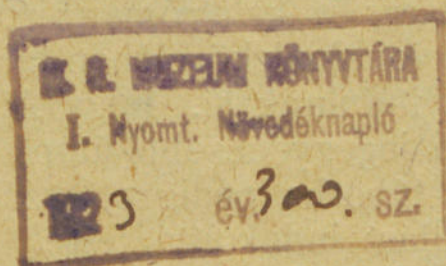
IRTA

BLASKOVICH JÁNOS



95.641

1927. 963. sz.



BUDAPEST,

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

1923.

1881

ADUNA-TISZA közének egy félreeső pontjára szeretném a művelt világ figyelmét fölhívni, ahol — ha a jelek nem csalnak — Attila legendás székvárosa vár felderítésre. Minthogy azonban ez a hely távol van Szegedtől, a hova Salamon Ferenc az Attilához utazó keletrómai követséget a «Századok» 1881-ik évi folyamában olyan leleményesen vezette el, hogy még az iskolai használatra engedélyezett történelmi atlaszokban is ez a város van Attila egykori székhelye gyanánt megjelölve, ezért a helyrajzi adatok egyszerű megadása helyett talán helyénvalóbb lesz, ha én is Priskos Rhetornak útleírása nyomán vezetem el e nevezetes helyre az olvasót.

★

Salamon Ferenc szerint a Dunán átkelt követség Attila ideiglenes táborát az erdélyi hegyek alatt találta meg; mi azonban talán jobban meg fogjuk közelíteni az igazságot, ha Attiláról nem tételezzük föl, hogy a Duna-Tisza közéről a követség elé menve, az ivóvíz és a jó táborhely kedvéért ilyen nagy kitérőt tett volna, mikor a hadászati szempont is azt parancsolta, hogy a keletrómai birodalom ellen esetleg megindítandó háború küszöbén, a tiszamenti mocsárvárait a keletrómai birodalommal összekötő legrövidebb útvonalnak közelében tartózkodják, hanem abból a feltevésből indulunk ki, hogy Attila a keletrómai birodalomba vezető legegyszerűsebb úton ment székhelyéről a követség elé, táborba pedig ott szállt, ahol hadvezéri óvatossága a megállást indokoltá tette.

Feltevésünk mellett, ha Attila székhelyéről egyebet nem is tudnánk, minthogy fátlan, követlen síkságon feküdt, s hogy a követség tagjai a Tiszán is átkelve több napos utazás után érték el, a Morava torkolata körül skytha földre lépett követség északnyugati útiránya akkor is adva volna.

Az így kapott északnyugati irányban most már meg-

kisérelhetjük a követség által megtett útszakaszoknak ki-mérését, méretül véve a követség által a Konstantinápoly Szófia közötti hegyi terepen is elért napi 40 kilométeres előhaladást.

Az első napi $13\frac{1}{4}$ km.-es út, a második nap délután 3—4 órájáig megtehető 30—34 km.-es úttal együtt a torontáli lőszplatónak hozzávetőlegesen a 48-ik szélességi vonaláig ér el, s épen annak a lépcsőszerű nagy vetődésnek nyugati szélére mutat, melynek valamelyik széltől védett öblében Attilának sátoztáborra igazán könnyen rejtve maradhatott a követség előtt mindaddig, míg közvetlen közelébe nem értek. Természetesen ez esetben fel kell tennünk, hogy az Edekon által előreküldött hún lovasok az első napon nem Attilával, hanem csak annak előőrseivel találkoztak.

A követségnek további útja a Priskos által megnevezett Drekon, Tigas és Tiphesas folyónevekkel szintén kellő pontossággal meg van határozva, ha Riedl Frigyesnek «A Tisza régi neve» című tanulmánya (Századok 1881. évf. 515 old.) alapján a Tiga nevet mi is a görög «y és z összetévesztése folytán előállt palaeographiai tévedésnek» tartva Tiszának fogadjuk el, s ha a folyók azonosításánál a Duna-Tisza közének római kori hydrographiáját is tekintetbe vesszük; mert az Attila által mellékútra — még pedig ez esetben nyugatra — térített követségnek kétségtelenül át kellett kelni először a Temesen, azután a Tiszán — amely abban az időben a mai Begának a medrében folyt, (Bács-Bodrog vm. monogr. II. köt. 27 old.) — a titeli platóról megpillanthatták a Dunát, majd belejutva a Duna-Tisza, s az ú. n. nagy római sáncok által alkotott háromszög mocsarai közé, ugyancsak szükségük lehetett a Priskos által említett szekereken hordott, összekötözött talpakra és ladikokra.

A római sáncok elhagyása után ismét hajózható folyókra kellett akadniok, mert északnak vezető útjukat keresztezték azok a ma is látható egykori folyómedrek és mocsárláncolatok, amelyek az alig száz éves Görög térképeken is összefüggő folyórendszernek vannak feltüntetve, s melyekben még a múlt század végén is folydogáló patakok, s ma is meglevő mocsarak helyén — a vizek általá-

nos fogyásából visszakövetkeztetve — ezeröttszáz évvel ezelőtt iszapos áradatok hömpölyöghettek.

Ezeknek a Tiszába ömlő eltűnt folyóknak valamelyike lehetett Priskos titokzatos Tiphesasa, mivel a Drekon (máshol Drenkon) — már csak azért is, mivel hasonló hangzású község név a Duna-Tisza közén nem, ellenben Krassó-Szörényben (Drenkova stb.) ma is található — feltevésünk szerint csakis a Temes lehetett.

Ezek után érdeklél folytatathatjuk a követség útvonalának a kimérését.

Attila ideiglenes táborától 10—15 km.-t észak-nyugati irányban, s onnan tovább 25—30 km.-t nyugat felé mérve, a 40 km.-es napi előhaladással, a mai Titel tájáig jutunk. Innen a második napi úttal — figyelmen kívül hagyva, hogy a jó homokos utakon 40 km.-nél többet, s a mocsaras helyen kevesebbet tehettek meg — a mai Ujvidék tájáig érünk el.

Közelebbi adatok híjján a Priskos által itt összevonva elbeszélte egy heti útból még hátralevő öt napi utat a Duna-Tisza közének közepe táján egyfolytában mérjük ki észak felé, Szabadka, Kiskunhalas, Kecskemét irányában, s nézzük, hogy azon a tájon, ahova így eljutunk, kerültek-e elő római kori barbár leletek, vagy vannak e ott más olyan nyomok, amelyek árulói lehetnének annak a barbár községnek, melyet Attila a követségnek találkozó helyül kijelölt.

Az öt nap alatt megtehetett 200 km.-es út, a Görög-féle térkép régi útvonalai szerint mérve; meglepő pontossággal Nagykőrösig ér el, ahol a ma is látható földvár s a régi sáncok melletti sírokban talált római érmek és fibulák (Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm. monogr. II. köt. 424 old.) beszédes bizonyítékai annak, hogy e hely a római kori időkben is lakott volt; ennél fogva, ha kiindulásunk nem volt téves, s ha a követséget eddig csakugyan a Priskos által megtett úton kísértük végig, akkor bizvást mondhatjuk, hogy a követség utolsó állomását is megtaláltuk.

Nagykőrös, a torontáli platón feltételezett táborhelytől, Nagybecskerek, Nagyikinda, Szeged, Kiskúnfélegyházán keresztül, napi 40 km.-es előhaladással mérve, hat

napi járóföldre van, s így a követséget vezető húnok, Attilának útközben megült lakodalma dacára is, joggal mondhatták e találkozóhelyre érkezve, hogy Attilának már a közelben kell lennie.

Nagykörösön egyszerű véletlen összejátszásának tekintjük a nyugatrómai követség váratlan megjelenését is, s nem kell a követség odarendelésére gondolnunk, mint Salamon Ferencnek, mert Nagykörös épen folytatásában van annak a Domaszevski heidelbergi egyetemi tanár által feltételezett, dunántúli római útvonalnak (Arch. értesítő XXII. köt. Finály G. Római utak Dunántúl), amely Alsó-lendván keresztül a Balaton délnyugati partjának érintésével Pusztajabán és Dunapentelén keresztül a lehető legrövidebb irányban vezetett a Nyngatrómai birodalomból az Alföld szívébe, illetve kapcsolódott bele abba az útvonalba, amely a Keletrómai-birodalmat, s előbb talán Kis-Ázsiát is kötötte össze a közelben levő barbár várossal.

A hátralévő alig egynapi út, melyet a követségnek Attila székhelyéig még meg kellett tennie, Priskos további adataival szintén kellő pontossággal meg van határozva, mert abból, hogy a követség élén hazaérkező Attilát Onegesus felesége már a lován is étellel kínálta meg, következtetni lehet, hogy a rendes d. u. 3 órai ebédidőnél későbbben érkeztek meg, de viszont egészen estére hajló sem lehetett az idő, mert Priskos ezt a körülményt valószínűleg megemlítette volna; ennél fogva a jó terepen elért gyorsabb haladást is számításba véve, sem hihetjük, hogy a székváros az utolsó állomástól 40 km-nél messzebb lehetett volna.

De meg van határozva nagyjában a hátralevő útnak északi iránya is, mert a Priskos által említett bizonyos apróbb folyókkal azonosítható Görbe-éren, Krakó-csatornán és a Tápiónak ma már kiszáradt déli ágán a Nagy-körös irányából jövő utas még 1500 évvel ezelőtt is, mikor e patakok sokkal bővebb vizűek és részben hosszabb folyásúak is lehettek, csakis abban az esetben mehetett át valamennyin egy nap alatt, ha útiránya északi vagy északkeleti volt. Minthogy azonban az északkeleti útirányt Attilának a torontáli tábortól Nagykörösig követett északnyugati útiránya teszi valószínűtlenné, ezért a székvárost

Nagykőröstől északra 35—40 km. távolságban, tehát a Tápió-folyó mai folyásától délre kellene keresnünk akkor is, ha a székváros helyére Priskos leírása volna az egyedüli adatunk.

Ennyi útbaigazítással Attila idejében, mikor a székvárosnak tornyos palotái már messziről magukra vonhatták a figyelmet, könnyű lehetett a mai Nagykörös tájékáról Attila székvárosába eltalálni az idegennek is; most azonban ennek a földszinéről réges-régen eltűnt városnak homokbatemetett nyomait talán még hosszas kereséssel sem lehetne megtalálni, ha véletlen megfigyeléseim egészen önkénytelenül, már régebben reá nem irányították volna figyelmemet a tápiószentmártoni határ egyes részeire, s ha Tápiószentmárton belterületén a római kori városnak kétségtelen nyomaira is reá nem akadtam volna.

* * *

Legelőszőr — ha szabad erre is kitérnem — az tűnt fel nekem ezen a vidéken, hogy a környékbeli természetes mocsarak nagy kiterjedésének dacára Tápiószele határában, illetve a Tápió-folyónak Tápiószele és Tápiószentmárton közötti szakaszán mesterséges elmocsarasítások nyomai láthatók, melyek hajdanában igen alkalmasak lehetek arra, hogy ezen a tájon a észak-déli irányban való közlekedést megnehezítsék. Minthogy kézenfekvő volt a gondolat, hogy ezek a vízi művek védelmi célokat szolgáltak, ezért a mocsarak mentén található őrhalmok nagy számából s a tápiószentmártoni határban látható régi öntözőárkokból és kunyhóhelyekből lehetetlen volt arra nem következtetnem, hogy a praehisztorikus időkben a közelben valami jelentékenyebb lakóhelynek kellett feküdnie.

Gyanúm azonnal Tápiószentmártonra irányult, mert ezt a községet nagyon gazdag határa már a történelem előtti korban is elsősorban teheték alkalmassá a letelepülésre, s e község rövid történelmi multja — mely szerint Mátyás király itt megyegyűlést is tartatott (Pest vm. monogr. I. köt. 146 old.) — valamint a község határában nagy területen nyomozható egykori házhelyek is, amellet látszottak szólni, hogy ez a község a régebbi időkben a mainál sokkal jelentékenyebb hely volt. A község egykori

nagyobb kiterjedésére mutat a falu nyugati szélén látható feltűnően nagy téglaverő hely is, amely akármelyik alföldi város határába is beillenek.

Bármennyire érdekelt is azonban a dolog, rendszeres kutatás nélkül nem sok reményem lehetett arra, hogy a község titokzatos multjáról — ezen a balsors által tépett vidéken, ahol a népvándorlás viharai után mongol és török hordák is több ízben mindent egyenlővé tettek a föld színével — a fátylat föllebenthessem; ezért jóideig megfejthetetlen kérdéseknek tekintettem a Tápiószentmárton határában élémkerülő régi faragott köveket.

Egyizben azonban Tápiószentmárton egyik uri kertjében egy magas kulturára valló, igen régi támlás kőpadra tettem figyelmessé, amely ismeretlen eredete dacára is határozott impulzust adott arra, hogy ennek az utamba akadt érdekes archeologiai problémának megfejtését, gyengeségem tudatában is, megkíséreljem.

Hogy vizsgálódásaimnak határozott irányt adhassak, mindenek előtt azt igyekeztem eldönteni, hogy a római földrajzi tudósítások a Duna-Tisza közének ezen a táján tesznek-e említést városról, amelyet a Tápiószentmárton helyén feltételezhető ókori helységgel némi valószínűséggel azonosítani lehetne.

Az itinerariumok és utinaplók nehezen olvasható adatai helyett Koeler Dávidnak «*Descriptio Orbis Antiqui in XLIV. Tabulis Exhibita*» című, világos atlaszához fordultam, melynek a római birodalomra vonatkozó táblái a XVIII-ik században ugyan, de ma már talán nem is ismeretes részletes források alapján készülhettek, s melynek «*Regiones Danubianae*» című tábláján Pannoniával, Dáciával és Moesiával együtt a Duna-Tisza közötti metanasta jazyg terület is ábrázolva van.

A térkép el van látva harmadfokokra osztott szélességi fokhálózattal is, de az egyes provinciák olyan torz alakban vannak fölrajzolva, hogy a szélességi beosztás legfeljebb viszonylagos összehasonlításokra használható fel. Tápiószentmárton helyét nem is kerestem ennél fogva a Tápiószentmártonnak megfelelő $47\frac{1}{3}^{\circ}$ szélességi vonalon, amely a térképen a Szentendre-sziget északi részében levő Salva ókori helységén ment keresztül, hanem azt kerestem,

hogy Aquincum szélességétől hozzávetőlegesen 10—12'-el délre, a Csepel-sziget északi tájával egy szélességi vonalon a Duna-Tisza közén van-e város vagy falu feltüntetve.

Az első pillantás elárulta, hogy a keresett helyen van egy Pessium nevű város, amely nagyság tekintetében — a térképjelzésből következően — Pannonia és Dácia nagyobb városainak felelhetett meg.

E város azonban nem közvetlen a Tisza partjára, de mégis közelebb volt a Tiszához rajzolva, mint amennyire Tápiószentmárton a Tiszához fekszik. Ez az eltérés igen könnyen csak látszólagos lehet, mert a térkép pontatlanságától el is tekintve, figyelembe kell vennünk, hogy a Tisza alluviális síkja Tápiószentmárton irányában majdnem Ceglédig nyulik s ennél fogva, ha a Tisza vonalának a térkép e helyén feltüntetett igen erős nyugatra való kanyarodását nem is tekinthetjük a római kori Tisza-meder pontos ábrázolásának, mégis számításba kell vennünk, hogy a Koeler római kori forrása egyedül a Tisza kiöntéseire való tekintettel is, joggal határozhatta úgy meg e város helyét, hogy az a Tisza közelében fekszik.

Sajnos, erről a Pessium nevű városról — amelyet Ptolemeus a nyolc jazyg város között Pession név alatt említ meg — történelmi forrásaink semmit sem szólnak, s így Koeler adatával a probléma megoldásához nem sokkal jutottam közelebb. Mindössze a Pessium névből következtethettem arra némi valószínűséggel, hogy e város alapítói ugyanazok a kelta törzsek lehettek, amelyek a Duna mellékéről Kis-Ázsiába vándorolva Galatiában a hasonló hangzású Pessinus nevű várost is alapították. A Duna-Tisza közén már a IV-ik században Kr. előtt megtelepedett művelt kelták mellett amúgy is vakmerőség lett volna egy nagyobb ókori város alapítóinak a kóbor jazygokat tekinteni akkor, amikor Abonyban, Nagykátán, Szentmártonkátán, Farmoson, szóval Tápiószentmárton közvetlen környékén előkerült La Tène korú leletek és kétségtelen kelta tárgyak (Pest vm. mongr. A vármegye őskora) bizonyítják, hogy a kelták egy időben e vidéknek lakói voltak.

A kisázsiai és Duna-Tisza közti kelta városoknak fel-

tételezett rokonsága, fölvetette azt a gondolatot is, hogy a galatai Pessinus és a tápiószentmártoni határban nyomozandó Pessium város hasonló nevének talán a jelentése is hasonló, mely esetben csekély hangváltozattal mindkét városnév a pest = barlang nevet örzi. A kisázsiai Pessinus-ról tudjuk, hogy nem valami természeti ritkaságszámba menő természetes barlangjáról, hanem a Kybele isten-asszonynak szentelt híres barlangtemplomáról nevezték el Pessinusnak. Azt azonban, hogy itt a Duna-Tisza közén — hol római provincia sohasem volt — egy rómaikori barbár várost szintén földalatti templomáról neveztek volna el Pessiumnak, csak akkor mertem föltételezni, mikor a szerencsés véletlen reávezetett a megfelelő bizonyítékokra is, amelyeket vizsgálódásaim egyéb kézzelfogható eredményeivel együtt alábbiakban leszek bátor ismertetni.

* * *

Kiindulásul Tápiószentmárton délkeleti szélén, ahol a mult évtizedekben napvilágra került régi sirok és sirboltok tanúsága szerint valaha temető volt, egy ódon úrilak különös pincéjébe vezetem az olvasót.

A lejtás nyolc lépcsőfokon, s egy négy méter hosszú lefelé lejtő alacsony folyosón keresztül, nem jár semmi nehézséggel; lent a romlott levegőjű boltozatok alatt azonban, gyertyánk imbolygó lángja mellett, ajánlatos lesz óvatosan, majdnem tapogatózva haladnunk, hogy a minden észrevehető rendszer nélkül egymásbanyiló zegzugos helyiségek alacsony átjáróiba s boltozataiba bele ne üssük a fejünket.

A katakombaszerű építményben egyszeri végigbotorkálás után nem lehet kellőképen tájékozódni, ezért az alaposabb vizsgálatot későbbre hagyva, most csak azt igyekezzünk megállapítani, hogy ez a nagyon réginek látszó földalatti építmény, amelyre az alig száz-százötven éves úrilakot nyilván csak a készen talált «pince» kedvéért építették reá, összefüggésbe hozható-e az általunk nyomozott ókori várossal, vagy pedig nem?

A falakon csak nyomokban van vakolat, s így tisztán láthatjuk, hogy az építmény nem a közismert nagy római téglákból, hanem a mainál laposabb — első pillanatban

középkorinak látszó — téglákból épült. Minthogy azonban mi nem római, hanem rómaikori barbár város nyomait keressük, mely város tégláinak a méretei ismeretlenek előttünk, azért a téglák alakjánál nagyobb jelentőséget fogunk tulajdonítani magának az építkezési modornak, amely az igen erős dongaboltozatok és a különböző köríves ajtónyílások összbenyomása után itélve is rómainak látszik. Határozottan rómaikori építkezésre vall azután egy helyen a tömör falazatba épített, s majdnem az egész fal hosszát átfogó teherhárító téglá-ív, továbbá az egyik ajtónyílás gyámfalába a kalász szeméihez hasonlóan rézsút egymás alá rakott három téglá, amely a római opus spicatum nevű falazási módot juttatja eszünkbe. Az építményt tehát — kellő fenntartással — rómaikorinak s ezzel feladatunk első részét — tőlünk telhetőleg — megoldottnak tekinthetjük, mert — ha a jelek nem csalnak — a feltételezett ókori városnak egyik épületmaradványát sikerült megtalálnunk.

Nem döntöttük el azonban még azt a kérdést, hogy ez a város, melynek egyik földalatti építményében benne tartózkodunk, csakugyan azonos-e a Koeler térkép Pessium nevű városával, mert ezeket az alacsony földalatti helyiségeket, melyek egyikébe csak négykézláb lehet tartózkodni, nem merhetjük annak a földalatti templomnak gondolni, amelyről e várost Pessiumnak elnevezhették volna. Az igaz, hogy a fölösszámú helyiségek között van olyan is, amely alpméreteinél fogva alkalmas lehetett volna barlang-templom helyettesítésére is, de sehogysem lehet feltenni, hogy egy templomba — ha mindjárt földalatti is — egyik-másik ajtónyílást olyan alacsonyra szabták volna, hogy rajta csak kétrét görnyedve lehessen közlekedni; hacsak a földalatti építmény tervezőit a fölfakadó talajvíz nem kényszerítette arra, hogy a földalatti helyiségeket ilyen alacsonyra építsék.

... Hátha az Alföldnek ezen a pontján nem is lehetett volna magasabb földalatti helyiségeket építeni, s így mégis ez a rejtélyes építmény lesz annak az antik templomnak alépítménye, amelyről az egykor itt levő ókori várost Pessiumnak nevezték el?

Egy árok ásásával minderről könnyen meggyőződhe-

tünk. Fogjunk tehát ásót és ássunk le az egyik legrégeb-
nek látszó helyiségben az alapfal aljáig.

A felső 10—15 cm-es homokréteg alatt a helyett,
hogy érintetlen talajban víz szivárogha fel ásónk nyomán,
nagy melepetésünkre, 50—60 cm. vastag téglá és vakolat-
törmelékre bukkanunk, melynek felfeszegetése után még
mindig nem érintetlen talaj, hanem 40—50 cm. vastag
húmuszos iszapréteg következik, amely legaljáig keverve
van sima, fehérre meszelt vakolat darabkákkal.

Nyilvánvaló tehát, hogy a helyiség padozatának még
ezután kell következni.

110 cm. mélységben végre mindenütt egy síkban koc-
can meg az ásó, jeléül annak, hogy szilárdabb padozatra
bukkantunk. Egy kis erőfeszítéssel csakhamar sikerül a
döngölt agyagba ágyazott ökölnagyságú fehér kövekből
nehányat fölfeszítenünk, amelyek hófehér márványnak bizo-
nyulván, a szó teljes értelmében kézzelfogható bizonyí-
tékaik az antik pavementumnak, s az építmény ókori ere-
detének.

S most képzeljük el ezeket a sötét helyiségeket a
pavimentumot takaró vastag törmelék-réteg nélkül, amint
a három méternél magasabb, kivilágított, fehér boltozatok
alatt antikruhás alakok járnak-kelnek, s meg fogunk illetődni
a lelkeszemeink előtt kibontakozó monumentális építmény
láttára, melynek számára talán még keresve sem tudnánk
megfelelőbb rendeltetést kitalálni, a görög-római vallások
titkos mysteriumainál.

Hogy melyik istennek, vagy istennőnek lehettek ezek
a helyiségek szentelve, ha csakugyan templom alépít-
ményei voltak, arról ma, amikor még az is eldöntetlen
kérdés, hogy a Tápiószentmárton északi szélén álló pati-
nás kőszobor csakugyan egy középkori szent Vencel szobor-e,
mint késői felirata feltünteti, vagy pedig ennek az ókori
városnak esetleges Kybele és Attis kultuszával kapcsolatba
hozható Attis szobor, mint a fiatal pásztort ábrázoló
szobor antik ruházata s a szobor lábainál fekvő állattöre-
dékek is sejtetik, természetesen még nem lehet szó. De
addig is, míg az építményben levő törmelék kihordatása
alkalmával esetleg előkerülő leletek ezt a kérdést is meg-
világíthatják, ókori városunkat, kellő óvatossággal bár, de

mégis a Koeler térkép Pessium nevű városának tekintetjük, minthogy alig hihető, hogy a Duna-Tisza közének ezen a táján még egy, ilyen mesterséges barlangnak is tekinthető földalatti antik építmény kerüljön elő.

A névkérdést azonban háttérbe szorítja az az igen érdekes körülmény, hogy ezt a jelentékeny városra valló antik építményt, Jászberény városához aránylag közel, tehát azon a tájon fedeztük fel, hol a közvélemény egy része Attila székvárosát még ma is keresi.

Történeti forrásaink nem nevezik meg annak a barbár városnak a nevét, melynek határában Attila vendégül látta a keletrómai követséget, ennél fogva ókori városunknak Pessium nevéből Attila városára semmiféle következtetést nem vonhatnánk. De ha meggondoljuk, hogy ez a Pessium, előnyös sztratégiai helyzeténél fogva, mennyire megfelelehetett egy hadvezér főhadiszállásának, s hogy a kitűnő földek s pompás legelők milyen vonzóerőt gyakorolhattak a húnok előkelőire, s hogy az Attila környezetéhez tartozó művelt rómaiaknak, talán az egész Duna-Tisza közén, egyedül ebben a városban állott rendelkezésükre római isteneknek szentelt templom is, akkor akaratlanul is eszünkbe fognak jutni a germán hagyományok, amelyek szerint Attila székvárosában coemeteriummal körülvett templom is volt.

Midőn pedig a földalatti építmény fölmérése és alaposabb megvizsgálása alkalmával az egyik későbbi toldásnak látszó helyiség, amelynek döngölt agyagpadozata fölött egy méteres törmelékréteget állapítunk meg, a pécsi cubiculumra, tehát egy Attila-korabeli keresztény sírkamrára emlékeztet, amelyhez egy elfalazott és törmelékkel teletömött fülkében külön lejáratot is sejthetünk, még akkor is érdekesnek találhatnók, hogy a Nibelung énekben összegyűjtött germán hagyományok Attila templomát olyan különös keresztény templomnak írták le, amelyben az ének «pogány és keresztény» volt, ha a hagyományok Attila-városának Etelvár (Etel-víz) neve a vizekkel körülvett ókori városunkra nem volna olyan találó.

★

Arra az önként felvetődő kérdésre, hogy az Attila

városába utazó Priskos Rhetornak útleirása nem mond-e ellent annak a feltevésnek, hogy Passium az V-ik században Attilának székvárosa volt, már megfeleltünk akkor, amikor a keletrómai követséget Priskos útleirása nyomán a Morava torkolatától Nagykőrösön keresztül egész Tápiószentmárton tájáig nyomon tudtuk követni.

Most nézzük azt a kérdést, hogy ennek az Attila székhelyének gyanított ókori városnak a szélén, föl tudnánk-e találni azt a Priskos által említett halmot, amelyen Attila palotái voltak, s amelyre most ezeket a palotákat bekerített udvaraikkal együtt képzeletileg el tudnánk helyezni.

A Tápiószentmárton délkeleti szélén levő földalatti építménytől keletre, néhány száz lépés szélességben húzódó egyenetlen felszinű legelőről, hagyományok, s a legelőn látható téglatörmelékek alapján tudjuk, hogy még a török pusztítás előtt is Tápiószentmárton belterülete volt. Ezeket az egykori házhelyeket délkeleti irányban egy morotva — a Görög-féle térképen még a Tápiónak egyik ága — egy északnyugat délkeleti irányban húzódó, körülbelül száz méter széles és több száz méter hosszú dombtól választja el, melynek a falu felé eső része hirtelenül emelkedik a domb legnagyobb magasságára, míg délkelet felé fokozatosan csökkenve, észrevétlenül olvad bele a síkságba. Az egykori városnak Cegléd felé eső szélén ez az egyedüli nagyobb kiemelkedés, s ami azonnal feltűnik, a Ceglédről Tápiószentmártonba vezető régi útvonalnak, — amely a Görög térkép, de különösen az ezeröttszáz évvel ezelőtti hydrographiai viszonyok figyelembevételével semmi esetre sem toronyiránt, hanem a cegléd - tápiószelei útvonalból Sőreg-puszta irányában kiágazva tételezhető fel — egyenesen útjába esik.

A felszántott dombon fokozott figyelemmel menjünk tehát végig, s egyelőre nem törődve a felszinen nagy számmal található téglá és egyéb törmelékkel, amelyek valószínűleg úgyis csak a középkori épületeknek maradványai, figyelmünket elsősorban arra fordítsuk, hogy a dombon nem-e tudnánk olyan földmunkálatoknak a nyomait észrevenni, amelyeket valaha nagyobb épületek vagy épületcsoportok elhelyezése tehetett volna indokolttá.

Ilyen földmunkálatot a dombnak északnyugati, tehát

az egykori város felé eső legmagasabb végén és a domb derekának az északkeleti szélén találunk, mely helyeken a szél és az eke nivellirozó hatásának dacára is kivehető, hogy az itt látható platók, részben a domb északkeleti oldalából felhordott földből, mesterségesen vannak feltöltve.

Priskos, Attila székhelyére érve, Attila dombján két bekerített helyről emlékezik meg: az Onegesiuséról s arról, amelyen Attilának s hozzátartozóinak palotái voltak. Vajjon véletlenség-e, hogy a dombon két kiemelkedőbb helyet találtunk, amelyek közül a domb észak-nyugati legmagasabb pontján levő, nagy terjedelmével, Attila nagyszabású palotáinak s tágas udvarainak elhelyezésére is megfelelő lehetett?

S lehet-e csodálkozni azon, hogy e praehisztorikus halmon is eszünkbe jutnak a germán hagyományok, — amelyek szerint Attila vendégei és vitézei Attila palotája előtt futtatásokat is rendeztek — midőn a feltöltött platók aljában mesterségesen elegyengetettnek látszó hosszú futtató helyet pillantunk meg, amelynek e célra való kiváló alkalmassága annyira szembetűnő, hogy Blaskovich Ernő, a tápiószentmártoni uradalom néhai tulajdonosa, egy időben ezen a praehisztorikus versenypályán trenniroztatta versenylovait, közöttük Kincsem-et is, amely — mintha csak Attila szelleme költözött volna bele — egy holtversenytől, tehát az ő Catalaunumától eltekintve, győztes maradt minden versenyben, még Angliában is.

Vajjon nem-e ezen a pályán «futottak versenyt» Attila kiterített holtteste körül azok a «válogatott lovagok», akikről a történelem is megemlékezik s nem-e itt tartották a nagy gyászünnepély alkalmával «a római cirkusok színlett csatáihoz hasonló játékokat?» (Thierry A. Attila 171. old.)

A tervezett ásatások talán megadják majd reá a választ.

Most azonban nézzünk szét még a domb környékén is, hogy Attila római fürdőjének, melyet Onegesius Pannoniából hozatott kövekből építtetett s melyet Priskos Attila palotáitól nem nagyon messze látott állani, nem-e tudnánk a nyomát valahol felfedezni?

Sajnos, ezen a követlen vidéken az épületkö annyira becses, hogy falmaradványok felfedezésére semmi remé-

nyünk nem lehet; mindazonáltal az egyik közelben levő kerülőház mesterségesen feltöltött, szabályos téglányalakú kertjét, mely egyik sarkával egy széles Tápió morotva kanyarulatába nyúlik be, s melynek nagysága az aquincumi legnagyobb fürdőnek nagyságát látszik valamivel fölülmúltni, nagyon gyanúsnak találhatjuk, bár az is lehetséges, hogy a fürdő alapjai, ha Priskos tényleg erről a dombról pillantotta meg ezt a kőépületet, az egyenetlen felszínű legelőnek esetleg egy másik pontja alatt rejtőznek.

Kérdés azonban, hogy a fürdő elhordott kövei nem-e volnának feltalálhatók?

Tervszerű nyomozásról ez esetben természetesen nem lehet szó, mivel ezek a kövek a legkülönbözőbb épületekbe, s ezeknek is valószínűleg alapfalaiba lehetnek beépítve.

Az egyik tápiószentmártoni vízimalom udvarán azonban már régebben feltűnt egy nagy garmada különös kő, amelyeket érdemes lesz talán közelebbről is megtekinteni.

Vérmes reményeket természetesen nem fűzhetünk ehhez a szemléhez, mert hazánkban a rómaikori épületek majdnem kivétel nélkül szabálytalan terméskövekből épültek, melyeknek korát — ha egyszer az épületekből kikerültek — legtöbbször lehetetlen meghatározni. Arra meg ki merne még csak gondolni is, hogy Attila római fürdőjének kövei a fürdőt építtető Onegesius görög származása (Thierry A.: Attila 77. old.) folytán inkább az antik görög, mint a pannoniai római épületek köveihez hasonlíthatnának.

Nagy lesz tehát a meglepetésünk, mikor a malomhoz közeledve, már messziről megpillantjuk, hogy impozáns tömegben egymásra hányva, nem dirib-darab közönséges terméskövek, hanem 100—150 cm. hosszú téglány és egyéb alakokra kifaragott mohás kőkolosszusok fogadnak bennünket, amelyek méreteiknél fogva akármelyik antik-görög épületnek is méltó alkotórészei lehettek volna.

Érdeklődésünkre a malomtulajdonos készséggel elmondja, hogy a kifaragott sziklatömbök egy tápióbicskei malom gépházának voltak az alapkövei; azelőtt egy tápióbicskei kastély faláiba voltak beépítve, eredetileg pedig valami ismeretlen várromból kerültek ki.

Hogy a kapott információ mennyiben felel meg a tényeknek, azt nincs módunkban ellenőrizni, de ha biztosan tudnók, hogy a malomtulajdonos által említett tápióbicskei kastély az a Beleznay-kastély volt, amelyet Beleznay János tábornok a törökök által elpusztított tápiószentmártoni uradalom akkori tulajdonosának, Grassalkovich Antalnak (később gróf, majd herceg) sógora a XVIII-ik század első felében építtetett, s amelyet 1840 körül a tápióbicskei nemesség pusztított el, akkor nem tarthatnók lehetetlennek, hogy Beleznay ezeket a köveket sógorának tápiószentmártoni birtokán levő római fürdőnek várromnak nézett falmaradványaiból hordatta épülő kastélyához, mert a környék földvéraiban aligha állottak rendelkezésére ilyen óriási épületkövek, s az sem valószínű, hogy ezekből a nehezen mozgatható kövekből, egy egész kastélyra valót, messze földről szállíttatott volna Tápióbicskére.

A köveken látható domborműves faragványok egy része — mint pl. az ágyúcsöveket ábrázoló dekorációk — határozottan elárulják a XVIII. századi magasrangú katona ízlését. Mindazonáltal érdemes volna szakrégészeinknek a köveken levő párkányokat és egyéb díszeket egyenként átvizsgálni, míg a köveket a malomtulajdonos be nem építi, vagy míg egyes darabok más úton el nem tűnnek, mint az a kőből kifaragott gyermekfej, mely a malomtulajdonos állítása szerint még nem régen is ott hanyódot a kövek között.

Természetesen a nagy kövek eredeti rendeltetését, a faragványoktól függetlenül, csak a hozzájuk tartozó alapköveknek napfényre hozatala fogja kideríteni, s így problémánk végleges megoldását sem a kövek meghatározásától, hanem azoktól az ásatásoktól várhatjuk, amelyeket a tápiószentmártoni uradalom területén, valamint a földalatti építményben és ennek környékén a tulajdonosok terveznek szakrégészek felügyelete mellett végeztetni.



